

Оксана ПЕТРУК,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
лабораторії навчання української словесності
у школах національних меншин України та діаспори
Інституту педагогіки НАПН України

Особливості підручника української мови для 3 класу ЗНЗ з навчанням молдовською мовою

УДК 372.46+881.161.2

У 2014/15 навчальному році третьокласники шкіл з молдовською мовою навчання опануватимуть державну мову за новим підручником "Українська мова" (автори О. Хорошковська, О.Петрук) [4]. Метою статті є висвітлення особливостей нового підручника та реалізації в ньому завдань початкового навчання української мови як державної.

Як відомо, підручник відображає рівень розвитку методичної науки, нові тенденції в її розвитку. Аналіз психолого-педагогічної і лінгводидактичної літератури показав, що модернізація сучасної освіти розглядається нині на основі компетентнісної парадигми. Компетентнісний підхід до навчання мови декларований у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти та в документах, які визначають загальну спрямованість шкільних мовних курсів у школах України, – державних освітніх стандартах і критеріях оцінювання навчальних досягнень школярів з української та мов національних меншин.

Основною метою початкового навчання української мови як державної у школах з національними мовами викладання є формування комунікативної компетентності учнів з урахуванням їхніх можливостей та інтересів [2, с. 3].

Саме компетентнісний і комунікативний підходи були визначені нами як концептуальні і покладені в основу нового підручника української мови для 3 класу ЗНЗ з навчанням молдовською мовою. Простежимо реалізацію цих підходів на конкретних прикладах.

Підтвердженням практичної спрямованості навчання української мови є вже власне у формулюваннях назв параграфів, які орієнтують на практичне опанування знань з мови та на володіння конкретними видами мовленнєвої діяльності. Наприклад, "Працюємо в парах: будуємо і розігруємо діалоги", "Вживаємо велику і малу букви. Вчимося розповідати про себе. Будуємо діалоги", "Розрізняємо речення, різні за метою висловлювання, й використовуємо їх у мовленні", "Спілкуємося: запитуємо й відповідаємо. Інтонаємо питальні речення. Будуємо діалоги". Вважаємо, що подібні формулювання спрямовують навчальну діяльність учителя й учнів, відображають розвивальний характер і прикладну спрямованість навчання української мови.

Особливістю підручника є те, що він побудований на основі інтеграції мовно-літературного матеріалу, а це дає можливість забезпечити розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання й письма. За такого підходу стрижневою одиницею навчання є текст. Він є а) основою для розвитку умінь з усіх видів мовленнєвої діяльності; б) зразком комунікативного мовлення; в) основою для спостережень за роллю мовних одиниць у мовленні; г) опорою для опанування літературної норми; г) джерелом пізнання нової інформації. Відповідно до вимог програми у підручнику вміщено навчальні й художні тексти.

Зупинимося передусім на навчальних текстах. У підручнику навчальні тексти мають лінгвістичний характер, а мовний матеріал представляють введені нами персонажі: дідусь Лінгвіст, молдовський хлопчик Гугуце, дівчинка-українка Галинка та робот Кіберик. Усі вони ведуть діалог з учнями, один з одним, "розповідають" про мовні явища, звертають увагу на функціонування мовних одиниць у художніх текстах, які пропонуються для слухання, читання й говоріння, звертаються з проханням пояснити або уточнити те чи інше мовне явище. На нашу думку, така методична інтерпретація мовного матеріалу, подача його "з уст" персонажів забезпечує інтерес учнів до опанування української мови, а діалоговий виклад якнайкраще відповідає комунікативній спрямованості навчання української мови.

Крім того, така презентація навчального матеріалу значно полегшує і підготовку вчителя до уроку. Йому не потрібно шукати додаткову інформацію, готувати тлумачення того чи іншого мовного явища. На етапі пояснення учитель може по-різному підходити до роботи з навчальним текстом. Наприклад, він читає, а учні слухають текст (розповідь дідуса Лінгвіста, розмову Галинки і Гугуце тощо). Після цього вчитель запитує: "Про що ви довідалися?" або "Що розповів дідусь Лінгвіст?" Потім учням пропонуються завдання для глибшого розуміння тексту. Іноді вчитель може переказувати текст або розповідати як казку ("Казка про часи слів – назв дій" [4, с. 125], "Хто найважливіший?" [4, с. 153]), а якщо текст простіший – дати завдання учням самостійно прочитати і відповідати на запитання: "Прочитайте текст і розкажіть, що наснилося Гугуце." (до впр. 325), "Прочитайте текст і розкажіть, про які цікаві слова розповів дідусь Лінгвіст." (до впр. 197), "Прочитайте текст і розкажіть, про що розмовляли

Галинка і Гугуце." (до впр. 441). Формулювання дотекстових завдань у такий спосіб вмотивовує самостійне читання учнів.

Представляючи матеріал спільний або тотожний за змістом в обох мовах, чи такий, зміст якого не збігається, з метою усвідомлення учнями спільного чи відмінностей у текстах вказується на те спільне (в українській мові, як і в молдовській, є ...) та відмінне (на відміну від молдовської мови, ...; таких звуків у молдовській мові немає). Учителю обов'язково має звертати на це увагу учнів. За такого підходу "... учні усвідомлюють спільне у мовних фактах обох мов, що сприяє позитивному переносу знань, так само усвідомлення відмінностей загострює увагу учнів, певною мірою запобігає інтерференції або послабленню її" [3, с. 83].

У процесі роботи з навчальним текстом учитель має звернути увагу учнів на важливість інформації, виділеної курсивом: "Прочитайте речення, виділені курсивом (учні читають). Це треба запам'ятати, тому речення виділено у тексті". У такий спосіб учні вчать працювати з текстом, визначати важливу інформацію. В подальшому, коли в учнів сформовані відповідні навички, вчитель ставить завдання знайти певну інформацію, але вже не наголошує на тому, яким чином.

У навчальних текстах вміщено таблиці, які представляє робот Кіберик. Важливо, щоб учитель пояснив учням, як правильно "читати" таблиці, орієнтуватися в них, шукати потрібне тощо. Найважливіші завдання, що вчать учнів орієнтуватися в підручнику, звертатися до вже пройденого матеріалу, який потрібно пригадати. Наприклад: "Пригадай букви української мови і звуки, які вони позначають, — звернись до таблиці на внутрішній стороні обкладинки.", "Прочитай ще раз і запам'ятай приклади звертань до дітей та дорослих, наведені на с. 7 (впр. 7).", "Що треба знати, щоб швидко знайти слово в словнику? Пригадай алфавіт і назви, після якої букви йде та, яка тобі потрібна." Спочатку під керівництвом учителя, а надалі самостійно учні знаходять потрібний навчальний матеріал і застосовують його в нових навчальних умовах. Такі завдання формують вміння працювати з підручником, орієнтуватися в ньому, застосовувати вже вивчене, допомагають уникнути фрагментарності знань.

Розуміння учнями особливостей оформлення матеріалу (шрифтів, таблиць, схем, виділень кольором, розпізнавання рубрикацій тощо) та сформованість у них відповідних навичок пошуку потрібної інформації вкрай важливі і в подальшій самостійній роботі з підручниками з інших предметів, і в повсякденному житті.

Зауважимо, що у новому підручнику не вміщено традиційних мовних правил для заучування. Саме текстовий матеріал служить для формування тих чи інших мовних та орфографічних знань, умінь і навичок. Використання навчальних текстів дозволяє вчителю швидко, наочно і доступно донести до учнів зміст того чи іншого мовного явища, одиниці, а учням опанувати ці відомості й успішно застосовувати у процесі усного чи писемного мовлення.

Після опрацювання змісту навчального тексту учні виконують вправи на усвідомлення і засвоєння мовних знань (мовні вправи), формування умінь та навичок

застосовувати знання в процесі окремих висловлювань (частково мовленнєві), а також такі, що мають творчий характер і спрямовані на вироблення комунікативних умінь, тобто передбачають використання одержаних умінь і навичок у процесі спілкування (мовленнєві або комунікативні).

Як свідчать наші спостереження, організація роботи над мовними і частково мовленнєвими вправами не викликає труднощів у вчителів. Традиційно у підручниках, методичних працях, у шкільній практиці навчання цим видам вправ приділяється значна увага. І для процесу опанування другої мови ці ланки роботи є, безумовно, важливими. Однак для вільного користування нею у реальних життєвих ситуаціях учням необхідно вправлятися у виконанні завдань комунікативного характеру. Натомість, як підтверджує практика, вміння організувати такі види роботи відсутні в методичному арсеналі більшості вчителів.

У новому підручнику з української мови широко представлені вправи на комунікативне застосування мовлення, що є необхідною умовою у розвитку комунікативної компетенції учнів. Це завдання типу "Розіграйте сценки знайомства з одним із героїв...", "Запросіть один одного в гості (до гри).", "Уявіть ситуацію: вас призначили черговими у класі. Домовтеся один з одним, хто що буде робити.", "Уявіть, що в тролейбусі вам потрібно: а) купити квиток; б) закомпостувати його. Розіграйте діалоги." та под. Вони покликані спонукати учнів застосовувати мовлення з комунікативною метою.

Вправи комунікативного характеру було вміщено і в підручниках для 1 та 2 класів. Однак на початку навчального року незайвим буде вчителю особисто продемонструвати, як виконувати такі завдання. Розігруванню діалогу передують така робота: учитель розподіляє ролі між учасниками діалогу, пояснює, хто перший розпочинатиме розмову і з чого. Потім він разом з учнем або заздалегідь підготовлені учні розігрують діалог на задану тему. Опісля учням класу, поділений на пари, пропонується розіграти шойно прослуханий діалог. З часом, коли така робота стане звичною для дітей, учні повинні самостійно "готуватися" до діалогу. Натомість учитель має стежити за правильністю їхнього мовлення, за потреби має допомагати слабшим учням будувати діалог.

Культура мовлення, дотримання правил мовленнєвого етикету, вміння орієнтуватися на співрозмовника під час встановлення комунікативного контакту — важливі складники комунікативної компетентності. Однією з причин неуспішного спілкування є елементарне незнання його правил або нерозуміння вирішальної ролі їх у налагодженні міжособистісних стосунків [1, с. 357]. Тому у підручнику вміщено правила усного мовлення, в яких йдеться про тон мовлення, гучність голосу, темп, поведінку мовця тощо [4, с. 8, 156, 168]. Учителю повинен не лише ознайомити учнів з ними, а й вимагати їх виконання, періодично звертатися до них, щоб пригадати.

Відомо, що у повсякденному житті буває відсутня особлива звертальна форма іменників — кличний відмінок. Тож учитель має нагадувати, що звертання до людини — ознака ввічливого співрозмовника, стежити за правильністю звертання українською мовою, а також

наголосити на необхідності вживання слів ввічливості, етикетних формул. Відповідний матеріал вміщено на сторінках підручниках, однак така робота не повинна бути епізодичною, а має стати внутрішньою потребою як учителя, так і його вихованців. Практично кожен навчальний текст дає можливості для формування культури мовлення. Самі тексти, окрім представлення інформації лінгвістичного характеру, є зразками доброзичливого спілкування, взаємопідтримки героїв: "Не хвилюйся, Гугуце. Ти обов'язково запам'ятаєш.", "Молодець, Гугуце! Правильно!" і под. Щоб привернути увагу учнів до манери спілкування героїв, учитель може звернутися до них із запитаннями: "З чого почалася зустріч дідуся Лінгвіста з учнями?", "Як Галинка підтримала приятеля? Які слова сказала?", "З яким проханням звернувся Гугуце до дідуся Лінгвіста? Які слова використав?" "Як Гугуце почав розмову з Галинкою по телефону? Як вона відповіла приятелю? Як закінчилася розмова?" і под.

Комунікативні вправи переважно передбачають роботу в малих групах. Це дозволяє залучити усіх учнів до процесу спілкування, формує навички діалогічного мовлення, дає можливість кожному висловитися і бути почутим, формує навички доброзичливого спілкування, співпраці, толерантного ставлення до думки інших. Такі завдання привчають учнів бути уважними слухачами, вчитися домовлятися, поважати думку іншого, обґрунтовувати правильність своєї і под. Очевидно, що вміння працювати в парах, групах є важливим показником комунікативної компетентності учнів.

Як уже зазначалося, у новому підручнику української мови, окрім навчальних текстів лінгвістичного характеру, вміщено й художні тексти різних жанрів (кожен 4-й урок). Вони призначені для формування читацьких навичок (читати вголос правильно, плавно, цілими словами, свідомо, виразно, розуміти зміст прочитаного) та вмінь працювати з текстом (визначати головну думку, ділити текст на логічно завершені частини (з допомогою вчителя), складати план до тексту тощо. Зміст представлених текстів відповідає сферам мовлення, визначеним програмою, а також відображає соціокультурну складову навчання мови. Їх теми доступні, цікаві, входять у коло інтересів учнів молодшого шкільного віку.

Завдання для поглибленої роботи з текстом поєднуються з розвитком умінь говоріння (діалогічного й моно-

логічного мовлення), що реалізується в кількох напрямках: переказування прочитаного тексту чи його уривка з орієнтацією на слухачів, відтворення та розігрування діалогів, побудова з допомогою вчителя монологічних висловлювань у зв'язку з прочитаним текстом, малюнком до тексту тощо.

У зв'язку з тим, що обсяг підручника не дозволив включити у його зміст перекладний словничок, готуючись до уроку, вчителю необхідно визначити слова, які потребують перекладу.

Діалоговий характер викладу, методичний апарат, зокрема, безпосереднє звернення до учня – все це свідчить про особистісно зорієнтоване спрямування підручника. "Спілкування" з такою навчальною книжкою вселяє в дитину віру в свої сили й можливості та їх реалізацію, вчить користуватися мовленням з реальною комунікативною метою, досягати успіху під час комунікації, а також формує інтерес до предмета та відповідальне ставлення до навчання.

Сподіваємося, що нові концептуальні підходи, на яких побудовано підручник, та його спрямованість на розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності знайдуть зацікавленість і розуміння в учителя, спрямують його роботу в русло формування комунікативної компетентності учнів-молдован, які уміють користуватися державною мовою для вирішення нагальних потреб в україномовному суспільстві.

Л і т е р а т у р а

1. Гудзик І. П. Завдання для розвитку комунікативної компетентності у шкільних підручниках з російської мови // Проблеми сучасного підручника: Зб. наук. праць / І. П. Гудзик. – К. : Педагогічна думка, 2008. – Вип. 8. – С. 352–361.
2. Навчальна програма з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з молдовською мовою викладання. 1–4 класи. / О. Н. Хорошковська, О. М. Петрук. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 72 с.
3. Хорошковська О. Принципи відбору змісту та його лінгводидактичне забезпечення у підручниках з української мови // Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у ЗНЗ І ступеня з мовами викладання національних меншин України / О.Н. Хорошковська. – К. : Педагогічна думка, 2012 – С. 75–89.
4. Хорошковська О., Петрук О. Українська мова : підручник для 3 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою / О. Хорошковська, О. Петрук. – Львів : Світ, 2013. – 184 с.

Петрук О. Особливості підручника української мови для 3 класу ЗНЗ з навчанням молдовською мовою. В статті розкрито особливості нового підручника української мови для 3 класу шкіл з навчанням молдовською мовою. Окреслено нові підходи до презентації мовного матеріалу в підручнику та його спрямованість на розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: компетентнісний підхід, комунікативний підхід, комунікативна компетентність, види мовленнєвої діяльності, мовні одиниці, текст.

Петрук О. Особенности учебника украинского языка для 3 класса ОУЗ с обучением на молдовском языке. В статье раскрыты особенности нового учебника украинского языка для 3 класса школ с обучением на молдовском языке. Очерчено новые подходы к презентации языкового материала в учебнике и его направленность на развитие всех видов речевой деятельности.

Ключевые слова: компетентностный подход, коммуникативный подход, коммуникативная компетентность, виды речевой деятельности, языковые единицы, текст.

Summary. The article expose the features of a new of Ukrainian language for 3 classes of schools with education in Moldova language. It describes a novel approach to presentation of language material in the schoolbook its focus on cultivation of all types of speech activity.

Key words: competency building approach, communicative approach, communicative competence, types of speech activity, language units, text.